

Κάτοικοι **50.000 (δήμος Χανίων 2011: 108.310)**

Η πόλη των Χανίων είναι χτισμένη πάνω στην αρχαία Κυδωνία. Η μεσαιωνική ατμόσφαιρα κυριαρχεί ακόμα στην παλιά πόλη. Βυζαντινά και Ενετικά τείχη, χριστιανικά και μωαμεθανικά μνημεία συνυπάρχουν. Η καινούργια πόλη έχει χτιστεί έξω από τα τείχη, των οποίων σε ορισμένα σημεία σώζονται και οι πύλες.

Στο λιμάνι δεσπόζει το φρούριο Φιρκάς. Στα δυτικά του βρίσκεται η εκκλησία του Σαν Σαλβατόρε των Φραγκισκανών μοναχών, που χτίστηκε τον 16^ο αιώνα. Επί τουρκοκρατίας μετατράπηκε σε τζαμί. Βενετσιάνικος είναι και ο φάρος. Στο λιμάνι σώζεται και το τζαμί του Κουτσούκ Χασάν.

Το Καστέλι είναι μια παλιά συνοικία δίπλα στο Κάστρο. Εκεί έμεναν οι Βενετσιάνοι άρχοντες. Σώζονται αρκετά κτίρια της εποχής εκείνης σε στενά σοκάκια και με τα χαρακτηριστικά μαρμάρινα οικόσημα.

Επαναστατικό πυρήνα αποτέλεσε το προάστιο Χαλέπα. Εκεί υπάρχει το σπίτι όπου έζησε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Η εκκλησία της Αγίας Μαγδαληνής, ρωσοβυζαντινού ρυθμού, ήταν ιδιοκτησία του πρίγκιπα Γεωργίου. Την έχτισαν η μητέρα του βασίλισσα Όλγα και η αδελφή του Μαρία.

Οι τάφοι των Βενιζέλων, Ελευθέριου και Σοφοκλή, βρίσκονται στο Ακρωτήρι, 6 χλμ. πέρα από τα Χανιά. Στην περιοχή αυτή έχει τοποθετηθεί το άγαλμα της Ελευθερίας, έργο του γλύπτη Θωμόπουλου. Είναι μια Αθηνά – κολοσσός, από τσιμέντο, που δεσπόζει στην πόλη και στον κόλπο.

Η πόλη διαθέτει πλούσιο αρχαιολογικό μουσείο με εκθέματα από τη Νεολιθική Εποχή μέχρι τους Ρωμαιοελληνικούς χρόνους. Υπάρχουν επίσης Βυζαντινό, Λαογραφικό, Ναυτικό, Πολεμικό και Χημικό μουσεία, καθώς και το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης με ανεκτίμητα κειμήλια, συλλογές και έγγραφα.

Τηλέφωνα: Λιμεναρχείο 282.10.28.388. Αστυνομία 282.10.28.711. Τουριστική Αστυνομία 282.10.73.333. Τροχαία 282.10.28.758. Δήμος 282.10.92.000. Γραφείο Τουρισμού Δήμου 282.10.92.943, 282.10.92.624. ΕΟΤ 282.10.92.943, 282.10.92.624. ΟΤΕ 282.10.35.500. Ραδιοταξί 282.10.98.700, 282.10.98.701, 282.10.98.770, 282.10.94.300. Νοσοκομείο 282.10.27.000, 282.10.27.006 - 9.

Η ιστορία της πόλης των Χανίων

Η βενετσιάνικη πόλη:

Η αρχαία Κυδωνία δεν υπήρχε πια, όταν ο στρατηγός Νικηφόρος Φωκάς ανέκτησε την Κρήτη για λογαριασμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Στη θέση της, οι Βυζαντινοί βρήκαν το χωριό Rabdh el Djorn (πόλη του τυριού). Πιθανολογείται ότι ονομαζόταν έτσι, επειδή από εκεί γινόταν η εξαγωγή του και τότε περίφημου τυριού των Λευκών Ορέων. Στα 1212 και κατά την πρώτη διανομή της γης στους Βενετσιάνους αποίκους, αναφέρεται και περιοχή Canea. Αν αυτό είναι λαθεμένη γραφή της λέξης Cania, σημαίνει ότι υπήρχε τότε χωριό Χανιά. Ως τα 1252, ήταν ασήμαντο.

Όταν στα 1251, πάλι ξέσπασε επανάσταση στη Δυτική Κρήτη, οι Βενετσιάνοι θέλησαν να πυκνώσουν τις τάξεις των συμπατριωτών τους με αφίξεις νέων αποίκων. Στα 1252, ίδρυσαν την πόλη La Canea, τα Χανιά. Οι νεοαφιχθέντες μοιράστηκαν ενενήντα φέουδα κι έγιναν ο πυρήνας της νέας πόλης, καθώς υπήρχε υποχρέωση κάθε φεουδάρχης να διατηρεί εκεί μέγαρο. Γύρω τους, εγκαταστάθηκαν έμποροι, ναυτικοί και διαφόρων τομέων επαγγελματίες. Η πόλη πήρε πάνω της γρήγορα και εξελίχθηκε στην κυριότερη της Δυτικής Κρήτης, έδρα του ρέκτορα (νομάρχη) και του συμβουλίου του.

Οι Γενοβέζοι κυριεύσαν για λίγο τα Χανιά, όσο διαρκούσε η επανάσταση του Αλέξιου Καλλέργη, αλλά γρήγορα αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν. Οι κάτοικοι της πόλης, Έλληνες

και Βενετσιάνοι, ενώθηκαν στα 1363 κάτω από τη σημαία της Δημοκρατίας του Αγίου Τίτου (βλ. [**Πατριδογνωσία**] «**Ιστορία της Κρήτης**»: Η Δημοκρατία του Αγίου Τίτου). Οι απλοί κάτοικοι επιστρατεύτηκαν τον ΙΣΤ' αιώνα στην κατασκευή του κάστρου. Οι πόλεμοι ανάμεσα στους Βενετσιάνους και τους Τούρκους εξάντλησαν τον πληθυσμό που, το 1583, αριθμούσε σαράντα αριστοκράτες και 6.284 πολίτες, από τους οποίους άνδρες ήταν μόνο οι 1.800. Ο πληθυσμός αυξήθηκε τον ΙΖ' αιώνα, όταν στην πόλη κτίστηκαν και τα περισσότερα από τα βενετσιάνικα μέγαρα. Στα 1645, μετρήθηκαν 10.401 κάτοικοι (52 ιερείς, 5.130 άνδρες, 5.219 γυναίκες).

Η τουρκική επικράτηση:

Οι Τούρκοι φάνηκαν τον Ιούνιο της χρονιάς αυτής (1645). Κατέλαβαν το νησάκι Θοδωρού και, στις 16 του μήνα, βγήκαν έξω από τα Χανιά και τα πολιορκήσαν. Οι πολλοί κάτοικοι έλειπαν στα χωράφια. Οι Τούρκοι έκοψαν το νερό, ενώ ο στόλος τους απέκλεισε τα Χανιά από την πλευρά της θάλασσας. Οι ενισχύσεις που ήρθαν από το Ρέθυμνο, δεν κατόρθωσαν να φτάσουν ως τα Χανιά καθώς οι Τούρκοι τους απέκοψαν και τους ανάγκασαν να γυρίσουν πίσω. Η πόλη παραδόθηκε στις 12 Αυγούστου του 1645, «ημέραν Τρίτην».

Η βενετσιάνικη φρουρά έφυγε στο Ρέθυμνο, μαζί με κάμποσους από τους φρουδάρχες αλλά πολλοί ήταν εκείνοι που έμειναν, άλλαξαν θρήσκευμα και αποδέχτηκαν τη νέα κατάσταση. Οι Τούρκοι επισκεύασαν τα τείχη, έκτισαν λουτρά και στρατώνες και μετέτρεψαν τις καθολικές εκκλησίες σε τζαμιά.

Στα 1692, ο Βενετσιάνος ναύαρχος Μοτσενίγκο περιέπλεε τα κρητικά παράλια και καλούσε τους Κρητικούς να πάρουν τα όπλα «εναντίον των απίστων». Τα στρατεύματά του έκαναν απόβαση στη Δυτική Κρήτη και πολιορκήσαν τα Χανιά. Από τα γύρω βουνά, έσπευσαν να ενωθούν μαζί τους οι Κρητικοί. Άλλοι κατέφθασαν από τα οχυρωμένα ακόμα «βενετσιάνικα» νησιά Γραμβούσα και Σούδα. Ο Ιωάννης Μαχαιριώτης και οι άνδρες του πολιορκήσαν και πήραν το κάστρο της Κισάμου. Κι ενώ η επανάσταση άρχισε να απλώνεται σε ολόκληρη την Κρήτη, οι Βενετσιάνοι έλυσαν την πολιορκία των Χανίων κι έφυγαν. Οι Κρητικοί έμειναν μόνοι. Οι Τούρκοι πήραν πίσω το φρούριο του Κισάμου. Και το νησάκι Γραμβούσα, αυτό με προδοσία δυο αξιωματικών της εκεί φρουράς που κατάγονταν από την Καλαβρία (την προς τη μεριά της Σικελίας ιταλική χερσόνησο). Τα τουρκικά αντίποινα ξέσπασαν με σφαγές χριστιανών. Στα 1715, οι Βενετσιάνοι εγκατέλειψαν και τα οχυρωμένα

νησάκια της Σπιναλόγκας και της Σούδας.

Στην επανάσταση του 1821

Όπως όλες, και η επανάσταση του 1821 ξεκίνησε από τα Σφακιά όπου δημιουργήθηκε η «Καγκελαρία», η επιτροπή που θα διηύθυνε τον Αγώνα. Οι Σφακιανοί όμως απευθύνθηκαν και στους μουσουλμάνους Αμπαδιώτες της επαρχίας Αμορίου. Κατάγονταν από τους Άραβες που τον 9^ο και 10^ο αιώνα κατείχαν την Κρήτη, κρατούσαν τα έθιμά τους κι έβλεπαν αφ' υψηλού τους Τούρκους της Κρήτης που τους θεωρούσαν κατώτερα όντα. Για τον λόγο αυτό, οι Σφακιανοί νόμισαν ότι θα τους προσεταιριστούν. Οι Αμπαδιώτες όμως περιφρονούσαν τους Τούρκους, επειδή έρχονταν σε επαφή και επιμιξία με χριστιανούς. Καμώθηκαν ότι θα συμπράξουν. Ζήτησαν πολεμοφόδια και ειδοποίησαν τον πασά Ηρακλείου. Όταν πήραν αυτά που ζήτησαν, ο αρχηγός τους Ψαρροσμάλης, με διακόσιους άνδρες, ξεκίνησε επιθέσεις κατά των χριστιανών, σκότωσε τους καλόγερους και όσους χωρικούς βρέθηκαν στο μοναστήρι Πρέβελη και λεηλάτησε άλλα μοναστήρια.

Στα Χανιά ξεκίνησαν επιθέσεις εναντίον χριστιανών. Από τις 11 Ιουνίου 1821, και σφαγές. Το μακελειό επεκτάθηκε στην επαρχία Σελίνου. Στο χωριό Θέρισσο, ο Σκυλομεμέτης, σούμπασης (επιστάτης του χωριού), είχε εκτραχυνθεί. Ο οπλαρχηγός Παπαδογεωργάκης και οι άντρες του επιτέθηκαν στο χωριό και σκότωσαν αγάδες και κάμποσους άλλους Τούρκους. Από τα Χανιά, ο πασάς έστειλε εναντίον των Ελλήνων εξήντα «γιανίτσαρους» με αρχηγό τον περιβόητο Ιμπραήμ Ταμπουρατζή. Οι Έλληνες τους πήραν στο κυνήγι. Οι «γιανίτσαροι» στάθηκαν στο χωριό Λούλο να πολεμήσουν. Μετά από πολύωρη μάχη, αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν στα Χανιά, αφήνοντας στον τόπο 18 νεκρούς και πολύτιμα για τους επαναστάτες πολεμοφόδια. Ο Αγώνας συνεχίστηκε νικηφόρος κι επεκτάθηκε σε ολόκληρο το νησί.

Στα 1825, ο Δημήτριος Καλλέργης πήρε το νησάκι Γραμβούσα που έγινε καταφύγιο αμάχων κι ορμητήριο οπλοφόρων. Οι Έλληνες ξεκινούσαν από εκεί και πειρατικές επιδρομές που ενόχλησαν τις μεγάλες δυνάμεις. Η Γραμβούσα βομβαρδίστηκε από αγγλογαλλικά πολεμικά πλοία. Διεθνή αγήματα την κατέλαβαν.

Η Κρήτη έμελλε να μείνει στην Οθωμανική αυτοκρατορία, με απόφαση των τότε μεγάλων δυνάμεων. Από το 1850, τα Χανιά έγιναν έδρα της Κρήτης όλης. Από το 1859, εκεί εγκαταστάθηκε οριστικά ο Τούρκος γενικός διοικητής.

Η σύμβαση της Χαλέπας

Τα Βαλκάνια έβραζαν στα 1878, όταν τα γεγονότα της Ανατολικής Ρωμυλίας (προσαρτήθηκε βίαια από τη Βουλγαρία) και η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου έφεραν τα πάνω κάτω. Από τον Ιανουάριο, στην Κρήτη είχαν πάρει πάλι τα όπλα. Η αγγλική διπλωματία κινιόταν δραστήρια. Τον Ιούνιο, ξεκίνησε το συνέδριο του Βερολίνου με σκοπό την αποκατάσταση των αδικιών που η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου είχε δημιουργήσει. Η Αγγλία είχε ήδη εξασφαλίσει την Κύπρο ως προχωρημένη βάση στον δρόμο για τις Ινδίες και είχε πάψει να ενδιαφέρεται να κάνει προτεκτοράτο της την Κρήτη.

Στις 17 του Ιουνίου του 1878, οι σύνεδροι στο Βερολίνο έφτασαν στο άρθρο 15 της συνθήκης. Θέμα του η Κρήτη και οι περιοχές που συνόρευαν με την Ελλάδα. Συμφώνησαν ν' αφήσουν απ' έξω την Κρήτη και να προβλέψουν την εδαφική επέκταση της Ελλάδας προς Θεσσαλία και Ήπειρο.

Στην Κρήτη, οι επαναστάτες κρατούσαν τις θέσεις τους. Στην Κωνσταντινούπολη, ο Άγγλος πρεσβευτής έπειθε τον σουλτάνο να μην προχωρήσει σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στο νησί. Στα Χανιά, ο εκεί πρόξενος της Βρετανίας, Σάντουιτς, ήρθε σε επαφή με τους επαναστάτες για να διερευνήσει τις προθέσεις τους. Τους εξήγησε ότι αποκλείονταν δύο τινά: Η ένωση με την Ελλάδα και η μετατροπή του νησιού σε αγγλικό προτεκτοράτο. Οι Κρητικοί πρότειναν δυο εναλλακτικές: Να κηρυχθεί η Κρήτη ηγεμονία κατά το πρότυπο της Σάμου ή να τροποποιηθεί το καθεστώς του 1868, ώστε να διασφαλίζονται τα δικαιώματα της πλειοψηφίας.

Φυσικά και δέχτηκε τη δεύτερη λύση ο φρέσκος ακόμα (από το 1876) και στριμωγμένος σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β'. Στα Χανιά, κατέφθασαν ο στρατηγός Μουχτάρ πασάς και ο Σελίμ εφέντης. Μαζί με τον διοικητή Κωστάκη Αδοσσίδα πασά, με τη μεσολάβηση του Σάντουιτς, ήρθαν σε επαφή με τους επαναστάτες. Δυο μήνες αργότερα, υπογράφηκε η

συμφωνία που ονομάστηκε σύμβαση της Χαλέπας (του προαστίου των Χανίων όπου μπήκαν οι υπογραφές): Ο γενικός διοικητής διοριζόταν από τον σουλτάνο για πενταετή θητεία. Αν ήταν μωαμεθανός, θα είχε χριστιανό σύμβουλο. Αν ήταν χριστιανός, μωαμεθανό. Ιδρύονταν χωροφυλακή από ντόπιους. Χριστιανοί προωθούνταν σε διάφορες καίριες θέσεις. Γλώσσα καθιερωνόταν η ελληνική, εκτός από κάποιες περιπτώσεις που προέβλεπαν ταυτόχρονη χρήση ελληνικής και τουρκικής. Γενική αμνηστία, ρύθμιση φόρων και άλλες διατάξεις έκαναν τη σύμβαση της Χαλέπας πραγματική κατάκτηση των Ελλήνων της Κρήτης, παρά τις σοβαρές της ατέλειες. Ο σουλτάνος όμως, είχε στα χέρια του ένα κρυφό όπλο: τον εκλογικό νόμο.

Το τέλος της «Χαλέπας»

Στη νέα εποχή, οι μισοί βουλευτές ανανεώνονταν κάθε χρόνο από εκλέκτορες (Δημογέροντες) που με τη σειρά τους εκλέγονταν με βάση κάποιο περίεργο σύστημα. Στην Κρήτη, ιδρύθηκαν νωρίς δυο κόμματα: Των Φιλελευθέρων με αρχηγό τον Αντώνιο Μιχελιδάκη και των Συντηρητικών με αρχηγό τον Νικόλαο Σταυράκη. Η οξύτατη μεταξύ τους αντιπαράθεση έφερε τον κομματικό διχασμό. Ο Σταυράκης αποκαλούσε τους Φιλελεύθερους «κόμμα ξυπόλυτων» κι ο Μιχελιδάκης τους Συντηρητικούς «κόμμα караβανάδων» (τρωκτικών του δημοσίου χρήματος).

Έλληνες και Τούρκοι ακολουθούσαν τα δυο κόμματα ανάλογα με τις απόψεις τους. Οι εκλογές του 1888 έδειξαν ότι η μονοπώληση της εξουσίας από τους Συντηρητικούς μάλλον έπαιρνε τέλος. Τις επόμενες θα τις έχαναν. Ζήτησαν την ανάκληση του γενικού διοικητή ο οποίος ήταν αμερόληπτος κι ετοιμάστηκαν να προκαλέσουν εθνικό ζήτημα. Ο γενικός διοικητής δεν ανακλήθηκε, οι εκλογές του 1889 έγιναν χωρίς νοθείες, με μυστική ψηφοφορία και με πλήρη ισότητα στον προεκλογικό αγώνα. Οι Φιλελεύθεροι έβγαλαν σαράντα βουλευτές, έναντι έντεκα των Συντηρητικών.

Με την έναρξη των εργασιών της Βουλής στα Χανιά, πέντε από τους Συντηρητικούς βουλευτές κατέθεσαν δήλωση, με την οποία καταγγέλλαν τη λειτουργία του καθεστώτος και ζητούσαν μονομερή ένωση με την Ελλάδα. Στον σάλο που δημιουργήθηκε, απάντησαν αποχωρώντας ομαδικά.

Αδιαφορώντας για το μέλλον του νησιού, δημιούργησαν επαναστατικές ομάδες, έστηναν επαναστατικές συσκέψεις, προχωρούσαν σε διαδηλώσεις, κάλεσαν την Αθήνα (που μ' όλα αυτά ανησυχούσε) να μην ανακατεύεται στα εσωτερικά της Κρήτης και ζήτησαν από τον σουλτάνο να προκηρύξει συντακτική συνέλευση.

Ευκαιρία βρήκε ο Αμπντούλ Χαμίτ, την εκμεταλλεύτηκε. Ανακάλεσε τον γενικό διοικητή και στη θέση του έστειλε τον Σακίρ πασά που κατήργησε τη σύμβαση της Χαλέπας και κήρυξε στρατιωτικό νόμο.

Η επανάσταση της «μεταπολίτευσης»

Οι τουρκικές ωμότητες εναντίον των Αρμενίων, στα 1894, όταν συντάγματα ατάκτων (Χαμιδιέ) Κούρδων, εκπαιδευμένα από Γερμανούς αξιωματικούς, και τουρκικός στρατός ξεκλήρισαν 24 χωριά, είχαν αντίκτυπο στην Κρήτη. Οι, με τη Γερμανία τέσσερις, μεγάλες δυνάμεις έστησαν επιτροπή που θα εξέταζε «την εγκληματική διαγωγή των Αρμενίων ληστών» (!). Επειδή οι Αρμένιοι ξεσηκώθηκαν εξαιτίας της γερμανικής κυρίως συστηματικής προσπάθειας να τους ξεκληρίσει. Διευκολυνόταν έτσι η, μέσω των αρμενικών περιοχών της Τουρκίας, προώθησή τους στις πετρελαϊκές περιοχές του Ιράν.

Ο σουλτάνος, για να αποδείξει ότι η Υψηλή Πύλη μόνο το καλό των υπηκόων της σκεπτόταν, έστειλε γενικό διοικητή στην Κρήτη τον χριστιανό Αλέξανδρο Καραθεοδωρή (1895). Τον Μάιο, ο νέος διοικητής συγκάλεσε τη Βουλή. Οι Σφακιανοί απείχαν, επειδή μειώθηκε ο αριθμός των εκπροσώπων τους. Η Βουλή διαλύθηκε μετά τη σύνταξη υπομνήματος με το ελάχιστο των αιτημάτων που ο Καραθεοδωρής πέτυχε να διατυπωθούν. Ο σουλτάνος το απέρριψε. Δεν χρειαζόνταν περισσότερα για να ξεσπάσει νέα επανάσταση (3 Σεπτεμβρίου του 1895), ενώ, στην Αθήνα δημιουργήθηκε Κρητικό κομιτάτο. Ξεκίνησαν να σχεδιάζονται ταυτόχρονες καταλήψεις Χανίων, Ηρακλείου και Ρεθύμνου.

Στο χωριό Βάμος της επαρχίας Αποκορώνου Χανίων (θέατρο σκληρών μαχών στη διάρκεια της επανάστασης του 1866 – 69), συγκροτήθηκε συνέλευση αντιπροσώπων από τις επαρχίες Αποκορώνου, Κυδωνίας, Σφακίων και των γειτονικών Ρεθύμνου και Αγίου Βασιλείου). Οι συγκεντρωμένοι αποφάσισαν να εκλέξουν Επιτροπή Μεταπολίτευσης με

κύριο σκοπό την επαναφορά σε ισχύ της σύμβασης της Χαλέπας. Ήταν η «μεταπολιτευτική επανάσταση» που ξεκίνησε με υπόμνημα προς τις μεγάλες δυνάμεις, με το οποίο ζητιόταν:

1. Ο γενικός διοικητής να είναι χριστιανός ορθόδοξος με δικαίωμα αρνησικυρίας επί των ψηφισμάτων της Βουλής.
2. Ο τουρκικός στρατός να περιοριστεί στους 4.000 άνδρες και να βρίσκεται μόνο μέσα στα φρούρια Ηρακλείου, Χανίων, Ρεθύμνου και Ιτζεδίν (φρούριο που οι Τούρκοι είχαν κτίσει απέναντι από τη Σούδα).
3. Οι μεγάλες δυνάμεις να εγγυηθούν την εφαρμογή του πολιτεύματος.

Στις 7 Οκτωβρίου, στο Άσκυφο των Σφακιών, εκλέχτηκε η «Επιτροπή Μεταπολίτευσης» με πρόεδρο τον 35χρονο τότε δραστήριο Μανούσο Κούνδουρο.

Οι πρώτες συμπλοκές που σήμαναν την έναρξη του επαναστατικού αγώνα, σημειώθηκαν μέσα στον μήνα Οκτώβριο. Η πρώτη σοβαρή μάχη δόθηκε στις 7 και 8 Νοεμβρίου του 1895, όταν ο τουρκικός στρατός συγκρούστηκε με τους Έλληνες στην Κεφάλα Αποκορώνου. Οι Τούρκοι καταδιώχτηκαν, εγκαταλείποντας πολλούς νεκρούς στο πεδίο της μάχης. Η επόμενη κίνησή τους ήταν να επιτεθούν με μεγαλύτερες δυνάμεις, πάλι στην Κεφάλα (27 Νοεμβρίου). Αυτή τη φορά, υπέστησαν πανωλεθρία κι έφυγαν στη Βάμο και στο Ρέθυμνο. Τον ίδιο καιρό, οι Σφακιανοί πολιόρκησαν τον τουρκικό στρατώνα στη Χώρα Σφακιών. Όσοι Τούρκοι σώθηκαν, έφυγαν με πλοία στα Χανιά.

Τον Μάρτιο του 1896, ο Τουρχάν πασάς αντικατέστησε τον Καραθεοδωρή στη διοίκηση της Κρήτης. Έφτασε κομίζοντας φερμάνι γενικής αμνηστίας. Οι επαναστάτες απάντησαν (την 1^η

Απριλίου) με τριήμερη πολιορκία τουρκικού στρατώνα στην Επισκοπή Ρεθύμνου. Ο Τουρχάν έστειλε στρατό 4.000 ανδρών να διαλύσει την «Επιτροπή Μεταπολίτευσης». Ο τουρκικός στρατός σταμάτησε στη Σελιά όπου οι επαναστάτες είχαν ετοιμάσει υποδοχή. Η τουρκική εκστρατεία κατέληξε σε άτακτη φυγή.

Η μεγάλη μάχη δόθηκε στη Βάμο Αποκορώνου (από τις 4 Μαΐου) και κράτησε 15 μέρες. Οι Τούρκοι έχασαν 800 νεκρούς και τραυματίες (και 3 σημαίες, 50 σκηνές και πολυάριθμα όπλα και πυρομαχικά) και τράπηκαν σε άτακτη φυγή. Κρύφτηκαν στα Χανιά. Ο Μανούσος Κούνδουρος τους κυνήγησε ως εκεί. Θα συνέχιζε να πολεμά ως την κάθοδο του πρίγκιπα Γεωργίου στην Κρήτη. Η τροπή των πραγμάτων επέβαλε την επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων. Οι διαπραγματεύσεις οδήγησαν σε συμφωνία που προέβλεπε τα εξής:

1. Ο γενικός διοικητής θα διοριζόταν από τον σουλτάνο, με την έγκριση των μεγάλων δυνάμεων, και θα ήταν χριστιανός.
2. Τα δύο τρίτα των υπαλλήλων θα ήταν χριστιανοί.
3. Η σύγκληση της Συνέλευσης θα γινόταν κάθε δυο χρόνια.
4. Οι Κρητικοί θα ψήφιζαν τον προϋπολογισμό και τους νόμους.
5. Θα αναδιοργανώνονταν η χωροφυλακή και τα δικαστήρια με τη συνδρομή ξένων ειδικών. Και
6. Την τήρηση της συμφωνίας εγγυούνταν οι μεγάλες δυνάμεις.

Η Κρήτη μπήκε στον δρόμο της ομαλοποίησης. Η πορεία της αυτή ανακόπηκε τον Οκτώβριο.

Η κατάκτηση της αυτονομίας

Τα δικαστήρια έπρεπε να ξαναλειτουργήσουν στα μέσα Οκτωβρίου του 1896. Οι δικαστικοί ζήτησαν να ισχύσει ο νέος οργανισμός. Ο γενικός διοικητής αρνήθηκε. Ο λαός αγανάκτησε. Υπομνήματα έφταναν στα γραφεία των προξένων. Δικηγόροι, βουλευτές και πρόκριτοι ζητούσαν την εφαρμογή των συμφωνημένων. Στις 23 Οκτωβρίου, η Επαναστατική Επιτροπή κάλεσε τους αντιπροσώπους σε συνέλευση για τις 3 Νοεμβρίου. Οι πρόξενοι ανησύχησαν και οι Τούρκοι ερεθίστηκαν.

Στα Χανιά, ο τουρκικός όχλος λιντσάρισε τον αντεισαγγελέα Κριάρη. Ο φονιάς συνελήφθη αλλά ο όχλος των Τούρκων απαιτούσε να τον αφήσουν ελεύθερο. Ο γενικός διοικητής τον απέλυσε. Την επομένη, προκηρύξεις καλούσαν τους Τούρκους να σφάξουν τους Έλληνες. Οι δολοφονίες χριστιανών απλώθηκαν κι έξω από τα Χανιά. Παρ' όλα αυτά, η αναδιοργάνωση προχωρούσε. Τον Ιανουάριο (1897) είχε ολοκληρωθεί.

Με ενέργειες της Υψηλής Πύλης, οι Τούρκοι του νησιού ξεσηκώθηκαν εναντίον των νέων μέτρων. Στα Χανιά, ξέσπασαν σφαγές, λεηλασίες και εμπρησμοί. Η κατάσταση έφτασε στο αποκορύφωμά της, όταν οι Τούρκοι των Χανίων ξεκίνησαν συστηματικές σφαγές χριστιανών, στις 23 και 24 Ιανουαρίου του 1897. Οι πρόξενοι της Ελλάδας στο νησί ζητούσαν την επέμβαση της Αθήνας για την προστασία του χριστιανικού πληθυσμού.

Στην Αθήνα συζητούσαν ακόμα, ενώ στα Χανιά τα γυναικόπαιδα αναζητούσαν καταφύγιο στα ξένα πολεμικά που ναυλοχούσαν στο λιμάνι. Οι Έλληνες ανασυντάχθηκαν κι έδιωξαν τους Τούρκους από την πόλη. Στην ύπαιθρο, 3.000 Αποκορωνιώτες κι 750 Σφακιανοί καθάρισαν την πεδιάδα, έκαψαν τις τουρκικές ιδιοκτησίες, ανακήρυξαν προσωρινή κυβέρνηση και την περιοχή ελεύθερη και, ως ελεύθερη, κήρυξαν την ένωσή της με την Ελλάδα, υψώνοντας την ελληνική σημαία. Ελληνικά πολεμικά πλοία φάνηκαν στη θαλάσσια περιοχή, προσφέροντας προστασία στον άμαχο πληθυσμό. Νέα μοίρα του ελληνικού στόλου έφτασε στην Κρήτη με αρχηγό τον πρίγκιπα Γεώργιο. Ο Τιμολέων Βάσος αποβιβάστηκε στην Κρήτη. Όμως, ο καταστροφικός ελληνοτουρκικός πόλεμος της ίδιας χρονιάς ανάγκασε τους Κρητικούς να δεχτούν αυτονομία αντί για την ένωση με την Ελλάδα.

Στις 3 Νοεμβρίου του 1898, ο τελευταίος Τούρκος είχε φύγει από το νησί. Στις 9 Δεκεμβρίου, έφτασε ως ύπατος αρμοστής ο πρίγκιπας Γεώργιος. Στα 1901, δυο φορές απέρριψε την παραίτηση που του υπέβαλε ο σύμβουλος Δικαιοσύνης Ελευθέριος Βενιζέλος. Στις 20 Μαρτίου, τον απέλυσε ο ίδιος, ενώ ήδη στην Αθήνα διέρρεαν δημοσιεύματα ότι ο πρίγκιπας ενδιαφερόταν για δημιουργία πριγκιπάτου στην Κρήτη και όχι ένωσή της με την Ελλάδα.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος της Κρήτης

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος του Κυριάκου γεννήθηκε στο χωριό Μουρνιές του νομού Χανίων, στις 23 Αυγούστου του 1864. Όταν ξέσπασε η επανάσταση του 1866, ο πατέρας του, Κυριάκος, ήταν ένας από τους πρωταγωνιστές της. Το πνίξιμο της επανάστασης, στα 1869, τον βρήκε με το όπλο στο χέρι. Εξορίστηκε. Η οικογένεια Βενιζέλου βρέθηκε στη Σύρο, σε σχολείο της οποίας φοίτησε ο Ελευθέριος. Μετά τη χορήγηση αμνηστίας, η οικογένεια επανήλθε στην Κρήτη, όπου ο Ελευθέριος συνέχισε και τελείωσε τις εγκύκλιες σπουδές του. Προοριζόταν να διαδεχτεί τον πατέρα του στο εμπόριο αλλά βρέθηκε να σπουδάζει νομικά στην Αθήνα. Στα 1887, επέστρεψε δικηγόρος στα Χανιά και ταυτόχρονα αναμίχθηκε στην πολιτική. Τον εξέλεξαν βουλευτή Κυδωνιών.

Διαφώνησε με τους αρχηγούς της επανάστασης της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1895, μετείχε στο κίνημα του 1897 και, στη συνέλευση στο Ακρωτήριο, εκλέχτηκε μέλος της επαναστατικής

επιτροπής. Τότε φάνηκε το πολιτικό του μυαλό σε όλο του το μεγαλείο.

Η ελληνική ήττα στον πόλεμο με την Τουρκία έφερε την απογοήτευση στην Κρήτη. Πολλοί όμως από τους επαναστάτες δίσταζαν να κηρύξουν λήξη του κρητικού αγώνα για να μην κατηγορηθούν για λιποψυχία. Στις 25 Αυγούστου του 1897, με δική του πρωτοβουλία, έστειλε έγγραφο στους ναυάρχους των μεγάλων δυνάμεων που είχαν αράξει στα Χανιά. Τους έγραφε:

«Πεποίθησίς μου όσο και πεποίθησις ολόκληρου του κρητικού λαού είναι ότι μόνη λύσιν του ζητήματος θα αποτελέσει η Ένωσις προς την Ελλάδα. Αλλ' η πεποίθησίς μου αυτή δεν με τυφλώνει προς τας υπαγορεύσεις της πρακτικής πολιτικής και αφ' ης το ελεύθερον Βασίλειον, πιεζόμενον εκ της εκβάσεως του ατυχούς πολέμου, απέσυρεν εντεύθεν τον στρατόν της κατοχής και ανεγνώρισε την Κρητικήν αυτονομίαν, ουδέποτε έπαυσα φρονών και κηρύττων ότι είμεθα υπόχρεοι να προσαρμοσθώμεν προς τας αποφάσεις των Δυνάμεων και ν' αποδεχθώμεν την υποσχομένην αυτονομίαν ως νέον σταθμόν προς εκπλήρωσιν του εθνικού ιδεώδους».

Ο Βενιζέλος πάντα πίστευε ότι, για να επιτευχθεί ένας στόχος, χρειαζόταν να υπάρχει μια τουλάχιστον μεγάλη δύναμη που να συμφωνεί. Με την επιστολή του αυτή, εξέφραζε τα δικά του «πιστεύω» και ταυτόχρονα παρείχε το ιδεολογικό υπόβαθρο που επέτρεπε στους αγωνιστές να καταθέσουν τα όπλα: «Η αυτονομία είναι ένα βήμα προς την ένωση».

Η ρήξη του με τον ύπατο αρμοστή, πρίγκιπα Γεώργιο, είχε αρχική αιτία τη διαφορά απόψεων ως προς την πορεία που έπρεπε να ακολουθηθεί για να επιτευχθεί ο τελικός σκοπός που δεν ήταν άλλος από την ένωση. Ο πρίγκιπας κατηγορήθηκε ότι ενδιαφερόταν για την μετατροπή της Κρήτης σε πριγκιπάτο κι όχι για την ένωσή της με την Ελλάδα.

Τα πράγματα έφτασαν στα άκρα και, στις 10 Μαρτίου του 1905, ξέσπασε η επανάσταση στο Θέρισο, στους πρόποδες των Λευκών Ορέων. Επικεφαλής, οι Ελευθέριος Βενιζέλος, Κωνσταντίνος Μάνος και Κωνσταντίνος Χούμης. Χωροφυλακή και αγήματα των ξένων δυνάμεων κινήθηκαν εναντίον τους. Οι επαναστάτες κράτησαν. Η συνέλευση στις 30 Ιουνίου του 1906, κήρυξε την ένωση. Ο πρίγκιπας Γεώργιος αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Οι προστάτιδες δυνάμεις επέβαλαν πλήρη αυτονομία στο νησί με δικαίωμα να συντηρεί δική του χωροφυλακή κι ανακοίνωσαν πως οι εκεί δυνάμεις τους θ' αποχωρούσαν ως τον Ιούλιο του 1909. Νέος ύπατος αρμοστής έφτασε στην Κρήτη ο Αλέξανδρος Ζαΐμης.

Το άστρο του Ελευθερίου Βενιζέλου ξεκίνησε το μεσουράνημά του. Εκλέχτηκε πρόεδρος της Ελληνικής Συνελεύσεως των Κρητών κι έπειτα πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας. Τον ίδιο καιρό, στην Αθήνα ξέσπασε η επανάσταση στου Γουδή (14 Αυγούστου 1909), καταλυτική για τη μετέπειτα πορεία του Ελληνισμού.

Η κυβέρνηση Κυριακούλη Μαυρομιχάλη που σχηματίστηκε στην Αθήνα, ήταν απλά ένας συμβιβασμός ανάμεσα στο παλάτι και στον δυναμισμό που η εποχή απαιτούσε. Ο στρατός απαλλάχτηκε από τους αξιωματικούς που έπαιρναν τους βαθμούς ως προίκα, απαλλάχτηκε κι από τους πρίγκιπες. Ο εκσυγχρονισμός του εξελίχθηκε ταχύς, με αποκορύφωμα τη μέσα σ' ελάχιστους μήνες απόκτηση του μετέπειτα θρυλικού θωρηκτού «Αβέρωφ». Η ζωή απαιτούσε νέα και δυναμικά πρόσωπα στην ελληνική πολιτική σκηνή. Οι δημοσιογράφοι ήταν αυτοί που πρότειναν στον Στρατιωτικό Σύνδεσμο να καλέσει τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η όλη πολιτική του σταδιοδρομία στην Κρήτη εγγυόταν ότι μπορούσε να είναι ο «νέος πολιτικός ηγέτης» που ο λαός αναζητούσε.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος της Ελλάδας:

Ο λοχαγός Κονταράτος έφτασε στην Κρήτη κομίζοντας απόρρητη επιστολή του Στρατιωτικού Συνδέσμου προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο: Του ζητούσαν να αναλάβει την αποστολή να συμφιλιώσει την επανάσταση με τα ελληνικά κόμματα. Κι αν χρειαζόταν, να αναλάβει την ηγεσία του ανορθωτικού αγώνα. Η απάντησή του ήταν προσεκτικά διατυπωμένη:

«Ως τίθεται προ εμού το ζήτημα εν τη επιστολή ταύτη, αρνητική κατ' αρχήν απάντησις εκ μέρους μου δεν είναι επιτετραμμένη. Αλλά δεν δύναμαι εξ άλλου ουδέ κατ' αρχήν να δηλώσω ότι είμαι έτοιμος να αναλάβω την αρχήν, εφ' όσον εγγυτέρα μελέτη της καταστάσεως δεν με πείσει ότι το συμφέρον του έθνους **μοι** επιβάλλει τούτο ως επιτακτικόν καθήκον...».

Παρά τη μυστικότητα που κάλυπτε τις διαπραγματεύσεις, το πράγμα διέρρευσε. Όταν, στις

28 Δεκεμβρίου του 1909, ο Βενιζέλος αποβιβαζόταν στον Πειραιά, βρήκε τα δημοσιογραφικά όργανα του παλατιού και των κομμάτων να προσπαθούν να δημιουργήσουν κλίμα. Τους κατείχε ο φόβος ότι ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος θα τον επέβαλε πρωθυπουργό με τη δύναμη των όπλων. Ακόμα και η προσωπικότητά του τους φόβιζε, καθώς η επανάσταση στο Θέρισο αποδείκνυε ότι δεν δίσταζε να πάρει τα όπλα, αν πίστευε ότι αυτό θα ωφελούσε γενικότερα. Οι πολλοί όμως, λαός και ιθύνοντες, προσέβλεπαν σ' αυτόν ως τον άνθρωπο που θα έφερνε τον εκσυγχρονισμό και την ανανέωση της πολιτικής ζωής.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αιφνιδίασε και τους μεν και τους δε: Στην επαναστατική Επιτροπή του Στρατιωτικού Συνδέσμου είπε ότι ήταν λάθος να τα βάλουν με τα κόμματα και όχι με τον ανεύθυνο ρυθμιστή του πολιτεύματος (τον βασιλιά), ήταν δεύτερο λάθος ότι δεν επέβαλαν για ένα χρόνο δικτατορία και προσπαθούσαν να περάσουν την αλλαγή μέσω κομματικού μηχανισμού και θα ήταν τρίτο λάθος αν ο ίδιος γινόταν πρωθυπουργός. Προσφέρθηκε να αναλάβει σύμβουλός τους και μεσολαβητής στα κόμματα για την επιστροφή στην ομαλότητα. Και υπέδειξε τον Στέφανο Δραγούμη ως πρωθυπουργό για το διάστημα ως τη διενέργεια εκλογών για αναθεωρητική Βουλή.

Οι εκλογές έγιναν στις 10 Αυγούστου του 1910. Ο Βενιζέλος εκλέχτηκε ανεξάρτητος βουλευτής Αττικοβοιωτίας με 32.765 ψήφους σε σύνολο 38.000 ψηφισάντων. Κι ακόμα, για πρώτη και τελευταία φορά στα εκλογικά χρονικά, εκλέχτηκαν άλλοι 164 ανεξάρτητοι, ενώ όλα μαζί τα κόμματα έβγαλαν 200 βουλευτές. Η εφημερίδα «Πατρίς» σχολίασε:

«Μία επανάστασις συνετελέσθη, όχι του στρατού πλέον αλλά του λαού. Του κυριάρχου. Επανάστασις ειρηνική. (...) Ο Βενιζέλος τι εκπροσωπεί; Ο Βενιζέλος είναι σύμβολον, είναι μία ιδέα. Ο αντικομματισμός είναι η ελπίς της Αναγεννήσεως».

Ο ίδιος ο Βενιζέλος βρισκόταν στην Ελβετία, όταν έμαθε τον εκλογικό του θρίαμβο. Γύρισε στην Κρήτη, παραιτήθηκε από τα εκεί καθήκοντά του κι από αρχηγός του κόμματός του και, στις 5 Σεπτεμβρίου του 1910, έφτασε γι' άλλη μια φορά στον Πειραιά. Θριαμβευτική υποδοχή τον περίμενε. Στην πλατεία Συντάγματος του ζήτησαν να βγάλει λόγο. Δέχτηκε:

«Δεν έρχομαι ενταύθα ως αρχηγός νέου και εσχηματισμένου κόμματος. Έρχομαι απλώς σηματοφόρος νέων πολιτικών ιδεών και υπό την σημαίαν ταύτην καλώ πάντας εκείνους, οίτινες συμμερίζονται τας ιδέας ταύτας, εμπνέονται από το ιερόν πάθος ν' αφιερώσωσι πάσας τας δυνάμεις της ψυχής και του σώματος, να συντελέσωσι εις την επιτυχίαν των ιδεών τούτων».

Αναγκαστικά, ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ ανάθεσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Ελευθέριο Βενιζέλο που όμως, τυπικά, διέθετε μια μόνο έδρα: Τη δική του. Η κυβέρνησή του, από δυναμικά και μετριοπαθή άτομα, ορκίστηκε στις 6 Οκτωβρίου. Στις 12, δημοσιεύονταν το διάταγμα της διάλυσης της Α΄ Αναθεωρητικής Βουλής και της προκήρυξης εκλογών για την ανάδειξη Β΄ Αναθεωρητικής Βουλής. Έγιναν στις 28 Νοεμβρίου του 1910. Οι Φιλελεύθεροι του Ελευθέριου Βενιζέλου κατέλαβαν τις 307 από τις 362 έδρες, ενώ τα παλιά κόμματα είχαν κηρύξει αποχή που δεν πέρασε στα στρώματα των ψηφοφόρων.

Οι σχολιαστές της εποχής σημείωσαν: Ο εκσυγχρονισμός που ξεκίνησε από τον Χαρίλαο Τρικούπη και δεν ευτύχησε επί του άτολμου Θεοτόκη, βρίσκει τώρα τον ιδανικό διεκπεραιωτή του. Οι σοσιαλιστές τον κατηγορούσαν ότι δεν είχε σαφή ιδεολογική τοποθέτηση αλλά του αναγνώριζαν ότι ήταν σε θέση αμέσως να πιάνει τον παλμό και την φορά του κοινωνικού ρεύματος. Ο Ψυχάρης παραπονιόταν ότι δεν έκανε τίποτα για τη δημοτική και μιλούσε στην καθαρεύουσα αλλά ο Βενιζέλος ήταν που έμπασε τη δημοτική ως γλώσσα διδασκαλίας της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (που άλλωστε «δημοτικό» ονομάστηκε).

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 13.7.2010)